

ՀԱՅԿԱՆՈՒՇ ՇԱՐՈՒՐՅԱՆ

ԵՊՀ դոցենտ,
բանասիրական գիտությունների թեկնածու
E-mail: h.sharuryan@ysu.am
ՀՏԴ 82.0

**ՄԻՐՈ ԲՈՒԼԳԱԿՈՎՅԱՆ ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒՄԸ
ՀՈԳԵՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅԱՆ ՀԱՅԵՑԱԿԱՐԳԻՑ**

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. Միխայիլ Բուլգակով, «Վարպետը և Մարգարիտան», փիլիսոփայական վեպ, սեր, Մարգարիտա, Վոլանդ, հոգեվերլուծություն, հայեցակարգ, ֆրոյդյան տեսություն, եռաբաղադրիչ տեսություն:

Ключевые слова и выражения: Михаил Булгаков, «Мастер и Маргарита», философский роман, любовь, Маргарита, Воланд, психоаналитическая концепция, теория Фрейда, трехкомпонентная теория.

Key words and expressions: Mikhail Bulgakov; “The Master and Margarita”; philosophical novel; love; Margarita; Voland; psychoanalysis; concept; Freudian theory; triangular theory.

Մերը բնորոշ է մարդ արարածին բոլոր տարիքներում: Այն ոգեշնչում է նրան արարելու և կերտելու, ինչ-որ առումով՝ նաև ավերելու և կործանելու. հիշենք հենց թեկուզ հին հունական առասպելներից քաջածանոթ Տրոյական պատերազմը: Անմեկնելի այդ զգացմունքը մինչ օրս էլ շարունակում է գերել մարդկային հոգին, ստիպել վերջինիս դեգերելու կյանքի ոլորապտույտներում և գտնելու «դրախտ» կամ «դժոխք» տանող սեփական արահետը: Ուստի ինքնին հասկանալի է, որ այս առիթնող զգացմունքն է կյանքի իրական աղբյուրը և, իբրև այդպիսին, չէր կարող անտեսվել ու արձագանք չգտնել արվեստների, այդ թվում՝ և գեղարվեստական գրականության էջերում: Ինչպես իրական կյանքում, այստեղ ևս սիրո գաղափարը ծնել է հակասական, երբեմն իրարամերժ բազում ենթաշերտեր և յուրօրինակ ու խոր ձևակերպումներ: Այս առումով հատկապես ուշագրավ է ռուս նշանավոր գրող **Միխայիլ Աֆանասևիչ Բուլգակովի** (1891-1940) «Վարպետը և Մարգարիտան» հանրածանոթ վեպը, ուր հեղինակը ներկայացնում է սիրո մի յուրօրինակ պատմություն՝ շաղախված աստվածաշնչյան թեմաներով և փիլիսոփայական սեփական մոտեցումներով:

Վեպի քննությունից պարզ է դառնում, որ հեղինակը պատկերում է սիրո գաղափարի միաժամանակյա երկու վիճակ. ընթերցողի աչքի առջև ընձյուղվում և ամբողջանում են Հիսուսի (նա այստեղ գործում է Յեշուա Հա-

Նոցրի անունով) և հերոսուհու՝ Մարգարիտայի անձնվեր սիրո պատմությունները: Եթե բժիշկ և փիլիսոփա Հիսուսը մարդկությանը բերում է իր անձնուրաց սերն ու նահատակվում հանուն դրա, ապա ֆիզիկական սերը մարմնավորող Մարգարիտան կանացի փխրուն երջանկության համար աննախադեպ համաձայնություն է կնքում անգամ սատանայի՝ Վոլանդի հետ: Ի դեպ, ամենայն հավանականությամբ հերոսուհու այս անունը վերցված է իտալացի արքեպիսկոպոս Յակոբոս դը Վարագինիի (1230-1298) հեղինակած՝ «Ոսկի լեզենդ» խորագրով աշխատությունից՝ նվիրված սրբերի վարքագրությանը: Միջնադարում մեծ համարում ունեցող այդ երկում հեղինակը պատմում է սուրբ Մարգարիտայի մասին, որը մայրության հովանավորուհին էր և, ըստ ավանդության, 4-րդ դարում նահատակվել է Անտիոքում: Ուշագրավ է, որ միջնադարում նրան միշտ պատկերել են խցում տեղադրված փակ վանդակում, որտեղից, տարածված լեզենդի համաձայն, նրան հաջողվել է փախչել: Ինչպես հայտնի է, Բուլգակովի վեպում սատանան հատուկ նշում է, որ իր պարահանդեսը պետք է գլխավորի Մարգարիտա անունով մի կին, որի երակներում ամեննին էլ սովորական մահկանացուի արյուն չի հոսում: Ինչ-որ առումով նմանության կա նաև այս երկու կանանց ճակատագրերում. բուլգակովյան Մարգարիտան ևս փախուստի է դիմում ամուսնու՝ իր համար բանտ դաժձած նրա տնից. այն ոսկե ճաղերով մի մեծ վանդակ էր՝ լի հարուստ, բայց անհատականությունը անտեսանելի բազում կապանքներով շղթայող ու խեղդող կենսակերպով:

Ուշագրավ է այն հանգամանքը, որ թեև իր ինքնատիպ մտածողության պատճառով Բուլգակովին ժամանակին փորձել են համարել անգամ ոգեհմայության ջատագով, և գրողն էլ անցել է ստեղծագործական կյանքի բավական բարդ, ներհակ ու փշոտ ճանապարհ, հայտնվել անգամ մեկուսացվածության մեջ, այնուամենայնիվ նա ըստ էության 19-րդ դարի ռուս գրականությանը բնորոշ փիլիսոփայական վեպի ավանդների ինքնօրինակ կրողն ու արժանավոր շարունակողն է, ասել է թե՛ Լ. Տոլստոյի և Ֆ. Դոստոևսկու գրական ժառանգորդը:

«Փիլիսոփայական վեպ» գրականագիտական եզրույթն առավել լայն տարածում գտավ 20-րդ հարյուրամյակի ընթացքում: Այս ձևակերպումը բնորոշում է գեղարվեստական երկերի մի ենթաշերտ, ուր կոմպոզիցիան համադրվում է փիլիսոփայական գաղափարների արծարծումների հետ: Գրական նման որոշ կոթողներ կարող են հանդես գալ նաև «դաստիարակչական վեպ» հասկացության ներքո, քանի որ վերոհիշյալ ստեղծագործությունների մեջ հեղինակն առանձնակի ուշադրություն է դարձնում իր կերտած կերպարների աշխարհայացքի ձևավորման պատմությանը, լուսաբանում է նրանց ներաշխարհում կատարվող

փոփոխություններն ու շեշտադրում հայեցակարգային իմաստավորումը: Սակայն, մյուս կողմից, երկու տեսակի այս վեպերը, անտարակույս, ունեն նաև ժանրային տարբերություններ, որի վառ ապացույցը գրական կերպարի՝ իբրև փիլիսոփայական որոշակի գաղափարների կրողի և արտահայտողի, ամբողջականացման գործընթացն է. փիլիսոփայական վեպում, օրինակ, պարտադիր չէ հերոսի հասունացման և բնորոշող հատկանիշների ձևավորման պատկերումը, մինչդեռ դաստիարակչական վեպում հիշատակված երևույթները կազմում են էական բաղադրիչ մաս: Բացի այդ՝ փիլիսոփայական կարող են համարվել նաև այն վեպերը, որոնք գրված են ուստալիստական կամ հակաուստալիստական որոշակի մոտեցումների համաձայն՝ կախված հասարակական կյանքում տեղ գտած իրադարձությունների փիլիսոփայական և պատմական վերլուծումից: Ուստի, ինչ վերաբերում է Մ. Բուլգակովի «Վարպետը և Մարգարիտան» վեպի ժանրային հստակեցման խնդրին, ապա այն բավական խնդրահարույց է, քանի որ հեղինակը միաձուլել է հնարավորն ու անհնարինը, մասնավորապես պատմությունն ու ֆելիետոնը, քնարականն ու առասպելականը, իրականն ու երևակայականը: Բայց և այնպես, այն որոշ վերապոփոխումներով կարելի է դասել փիլիսոփայական վեպերի շարքին:

Բուլգակովյան այս առաջին հայացքից հակասական գաղափարներով լեցուն վեպի դիտարկման համար ամենից առաջ անհրաժեշտ է անդրադառնալ դրա ստեղծման պատմությանը: Ինչպես հայտնի է, «Վարպետը և Մարգարիտան» գրողի կարապի երգն է, որի վերջին գլուխը հեղինակը թելադրել է կնոջը՝ Ելենա Մերգեննային 1924-ին՝ թմրանյութերի կիրառմամբ անասելի ցավերը հաղթահարելուց հետո: Գուցե հենց այս վերջին փաստով է նաև պայմանավորված վերոհիշյալ վեպի՝ առաջին հայացքից դժվարամատչելի թվացող հակասականությունը՝ իրականությանն ու երևակայականի շաղախը, որը վերջինիս հաղորդում է յուրօրինակություն, բայց և ընթերցողի մտապատկերում ծնում է իրարամերժ բազում զգացումներ:

Վեպի կերտման պատմության սկիզբը տանում է դեպի 1920-ականներ և շարունակվում գրողի մահից հետո: Այն լիակատար տարբերակով լույս է ընծայվել 1966-ին՝ հեղինակի մահից գրեթե քառորդ դար անց, վերջինիս այրու ջանքերի շնորհիվ: Այդ նույն ժամանակ էլ այն ընթերցողի սեղանին հայտնվել է ներկա խորագրով, իսկ մինչ այդ ունեցել է «Ինժեների սմբակը», «Սև մոզր» անվանումները, որոնք 1930թ. ոչնչացվել են հենց Բուլգակովի ձեռքով: Ուշագրավ է, որ այս հանրաժանոթ գործը բազմիցս բեմականացվել և էկրանավորվել է: Եվ ամեննին էլ պատահական չէ, որ ռուս հայտնի արձակագիր, բանաստեղծ և կինոսցենարիստ Կոնստանտին Սիմոնովը, որը, ի դեպ, հեղինակել է վերոհիշյալ վեպի

առաջին հրատարակության նախաբանը, անդրադառնալով հակոտնյա զգացումներ ծնող բուլգակովյան վեպին, նշում է, որ հեղինակն այնտեղ ներդրել է «իր ծաղրական հայացքի ամբողջ սրությունը, անզուսպ երևակայությունն ու հոգեբանական հզոր դիտողականությունը»¹:

Ինչպես արդեն նշեցինք, վեպի առանցքային խնդիրներից մեկը սիրո հավերժական թեման է, որն արձակագիրը դիտարկում է միանգամայն նորովի, իսկ այդ նույն հիմնախնդիրը, հարկավ, քննվել է նաև հայտնի հոգեվերլուծաբանների կողմից, որոնք այն դարձրել են լայն տարածում ստացած իրենց տեսությունների հիմքն ու այդպիսով կերտել բարձրագույն ապրելակերպի մի ամբողջ հայեցակարգ: Ուստի, անդրադառնալով հանդերձ այդ հայեցակարգերին, փորձենք այն համատեղել բուլգակովյան փիլիսոփայության հետ, գտնել սիրո հայեցակարգի վերաբերյալ միմյանց լրացնող, ինչ-որ առումով հակասող, բայց և յուրօրինակ սահմանումներ առաջադրող եզրեր:

Այսպես, ավստրիացի հանրաճանաչ հոգեբան, հոգեվերլուծության նշանավոր ներկայացուցիչ և նյարդաբան Զիգմունդ Ֆրոյդը (1856-1939) սիրո հիմքը համարում է անհատի նյարդային համակարգի գործունեությունը, որը խարսխսված է «բավականության սկզբունքի» և «իրականության սկզբունքի» բախման վրա, ինչը մշտապես տեղի է ունենում ցանկացած անհատի հոգեկան աշխարհում՝ ծննդյան առաջին իսկ վայրկյաններից սկսած: Իսկ երբ այդ բախումն ահագնանում և դառնում է անկառավարելի, ապա, հոգեբանի պնդմամբ, անհատն ընկնում է «ախտածին վիճակի» մեջ, քանի որ փորձում է խուսափել իրականության պարտադրած բռնությունից: Եթե այս տեսանկյունից դիտարկենք բուլգակովյան հերոսուհու՝ Մարգարիտայի սերը դեպի Վարպետը, ապա պարզ է դառնում, որ այն թելադրված է կանացի բնական զգացմունքով՝ սիրված լինելու անհրաժեշտությամբ, նրանով, ինչը տարաբախտ կինը չի կարողանում գտնել սեփական օջախում, և, ավստրիացի գիտնականի տեսության համաձայն, իրականության հետ բախման արդյունքում հայտնվում է հասարակության չափանիշներին հակասող հոգեվիճակում:

Սակայն մարդկային էակի սիրային նախասիրությունների առաջացման հիմնախնդրում, անշուշտ, առկա են բազում գործոններ, որոնցից Զ. Ֆրոյդն առանձնացնում է հատկապես երկուսը՝ տվյալ ազգին բնորոշ մշակույթն ու սիրած էակի ընտրությունը: Մշակույթ ասելով՝ գիտնականը նկատի ունի տվյալ հասարակության ավանդական

¹ См. у **Симонов К.**, Разговор с товарищами (Письма о литературе) // Вопросы литературы. 1968. N 9, էջ 86:

մոտեցումները, օրինակ, ամոթի զգացումը, խղճահարությունը, բարոյական արժեհամակարգը և այլն, որոնք անցնում են անհատի գիտակցության միջով և պայմանավորում վերջինիս սիրային պատկերացումները: Իսկ երկրորդ գործոնի, այսինքն՝ սիրո առարկայի ընտրության խնդիրը հոգեվերլուծաբանը կապում է ընտանեկան սխալ դաստիարակության, հասարակական անհարիր միջավայրի, ենթամշակութային արժեքների և այլ հիմնահարցերի առկայության հետ, որը կարող է բնականաբար՝ հանգեցնել որոշակի շեղումների: Ուստի Ջ. Ֆրոյդի մոտեցման համաձայն՝ սերն այն ամենի ամբողջականացումն է, որը երևան է գալիս անհատի ներաշխարհում վերջինիս ստեղծման առաջին իսկ օրից «առաջնային ցանկությունների» հետ մեկտեղ: «Հոգեվերլուծությունը մեզ սովորեցնում է բոլոր երևույթները դիտարկել որպես առաջնային ցանկությունների ազդակներ»², - նկատում է գիտնականը:

Եթե բուլգակովյան հերոսուհուն դիտարկենք վերոհիշյալ տեսանկյունից, ապա ակնհայտ է, որ Վարպետի ընտրությունը պայմանավորված է նրա տաղանդի հանդեպ Մարգարիտայի անասելի ակնածանքով. կինն անընդհատ փայփայում է վերջինիս ստեղծած վեպը, հավաքում պատառիկներն իբրև մասունք և նրա մասին խորհելիս գուցահեռաբար անվերջ վերհիշում նաև այդ ձեռագրերի գոյության մասին «Արցունքները սրբելով, Մարգարիտա Նիկոլաննան ցած դրեց տետրը, արմունկները հենեց հայելու սեղանիկին և հայելու մեջ արտացոլված, նստած էր երկար ժամանակ՝ աչքը չկտրելով լուսանկարից: Հետո արցունքները չորացան: Մարգարիտան խնամքով դասավորեց իր ունեցվածքը, և մի քանի րոպե անց դրանք վերստին թաղված էին մետաքսե լաթերի տակ, ու մութ սենյակում շրխկոցով փակվեց կողպեքը»³:

Ինչ վերաբերում է այն խնդրին, թե Վարպետի հանդեպ տածած սերը հակասում է հասարակության բարոյական օրենքներին, քանի որ Մարգարիտան ամուսնացած էր առաջին հայացքից բավական ընդունելի և բնականոն վարքագիծ ունեցող տղամարդու հետ, որը նրան պարզևել էր բարեկեցիկ կյանք և նաև թվացյալ երջանկություն, ապա, հոգեվերլուծաբանի տեսության համաձայն, հենց նույն հասարակության պարտադրած չափանիշներն են մղում այդ իսկ վաղուց ի վեր հաստատված օրենքների ժխտմանը. «Մարգարիտա Նիկոլաննան համատեղ

² **Фрейд З.**, Я и оно, Труды разных лет: В 2 кн., Кн. 1. - Тбилиси, Мерани, 1991, стр. 90-91.

³ **Բուլգակով Մ. Ա.**, Վարպետը և Մարգարիտան. թատերական վեպ, թարգմ. ռուսերենից Ա. Հովհաննիսյանի, Եր., «Սովետ, գրող» հրատ., 1985, էջ 245:

բնակարանում ապրելու սարսափներին ծանոթ չէր: Մի խոսքով... նա երջանի՞կ էր: Եվ ո՛չ մի բան: Այն պահից ի վեր, երբ ամուսնացել էր տասնինը տարեկան հասակում և առանձնատուն ընկել, երջանկություն չունեիր: Աստվածներ իմ, աստվածներ: Իսկ ի՞նչ էր պետք այդ կնոջը: Ի՞նչ էր պետք այդ կնոջը, որի աչքերում միշտ մի տեսակ անըմբռնելի կրակ էր վառվում, ի՞նչ էր պետք մի աչքը թեթևակի շիլ այդ վիուկին, որն այն զարնանը միմոզաներով պճնվեց: Չգիտեմ: Ինձ հայտնի չէ: Ակներևաբար, կինը ճիշտ էր ասում, նրան պետք էր նա՝ Վարպետը, և ոչ ամենևին գոթական առանձնատունը, ոչ առանձին այգին, ոչ էլ դրամը»⁴:

Ինքնին հասկանալի է և ակնհայտ, որ այստեղ ծնվում է հոգեվերլուծաբանի մյուս տեսակետը՝ առաջնային ցանկությունների ազդակները, որն այս դեպքում սիրված լինելու պարզագույն ցանկությունն է, ինչը բնական ձգտում է և խորապես բնորոշ կանացի հոգեբանությանը: Ուստի ինչ-որ առումով կարելի է եզրակացնել, որ բուլգակովյան հերոսուհին բացարձակապես համապատասխանում է սիրո ֆրոյդյան տեսությանը:

Շվեյցարացի հոգեբույժ, վերլուծական հոգեբանության հիմնադիր Կարլ Գուստավ Յունգը (1875-1961) իր «Կարմիր գիրք» խորագրով սովորածավալ աշխատության մեջ, որը ներառում է հեղինակի՝ 1913-1916թթ. ընթացքում անձնական փորձառության վրա հիմնված ձեռագրերը, նույնպես անդրադառնում է սիրո թեմային ու տալիս այդ հասկացության յուրատեսակ ձևակերպումը: Ուշագրավ է, որ լիակատար տեսքով այս աշխատությունը լույս է տեսել և հանրության սեփականությունը դարձել 2009-ին՝ Ու. Նորթոնի հրատարկությամբ, իսկ հեղինակի կենդանության օրոք քչերին է հաջողվել ընթերցել այն: Վերոհիշյալ աշխատությունը պարունակում է Կ. Յունգի համապարփակ հայեցակարգը, և գիտնականն ինքը ժամանակին այն անվանել է «դիմահայաց հանդիպում անգիտակցականի հետ»⁵: Ինչ վերաբերում է սիրո հայեցակարգին, ապա գիտնականը հայտարարում է. «Ամեն երևույթի սկզբնավորումը սերն է, բայց երևույթների էությունը կյանքն է»⁶: Սակայն նա ավելի հեռում է գնում և մասնավորեցնելով իր մոտեցումը՝ նշում. «Նա, ով սիրում է, լիքն ու գերհագեցած անոթ է, որ սպասում է տրվելու: Իսկ նա, ով հակված է

⁴ **Բուլգակով Մ. Ա.**, Վարպետը և Մարգարիտան. թատերական վեպ, էջ 242:

⁵ **St u Jung, Carl Gustav** (1961). Aniela Jaffe, ed. *Memories, Dreams, Reflections*, էջ 178–194:

⁶ **Jung Carl**, “The Red Book”, p 327

մտածելուն, խորն է ու սնամեջ և սպասում է իրականացման»⁷: Հոգեվերլուծաբանը մեծապես արժևորում է սիրո զգացմունքն ու հայտարարում, թե «մեծ է նա, ով սիրում է, քանի որ սերը մեծ Արարչի ներկա գործողությունն է, աշխարհի գալու և աշխարհի դառնալու վայրկյանը: Հզոր է նա, ով սիրում է: Բայց զորեղ է նա, ով իրեն սիրուց հեռու է պահում»⁸: Ասել է թե՛ համաձայն Յունգի մոտեցման՝ սերն անհատին տալիս է մեծագույն հզորություն, սակայն միևնույն ժամանակ խոչընդոտում է ինքնարտահայտմանն ու ինքնադրսևորմանը:

Եթե Բուլգակովի կերտած Մարգարիտային դիտարկենք նշյալ տեսանկյունից, ապա սատանայի հետ վերջինիս մեղսակից համաձայնությունն արդարացված է, քանի որ պայմանավորված է ամենակուլ սիրով, բայց և այնպես այն չի դադարում մեղք լինելուց, որովհետև միշտ չէ, որ նպատակն արդարացնում է միջոցները. «Որքան երջանիկ եմ, որքան երջանիկ եմ, որքան երջանիկ եմ ես, որ գործարքի մեջ մտա նրա հետ: Օ՛, սատանա, սատանա: Միրելիս, ստիպված եք լինելու ապրել վիռլի հետ»⁹: Մա, անտարակույս, արդեն հանուն սիրո ամեն ինչ զոհաբերող կնոջ ճիշ չէ, այլ անսանձ ազատության անհասկանալի ձգտում:

Հակասական, սակայն յուրովի գեղեցիկ այս հայեցակարգի դիտարկումն անկատար կլիներ, եթե անտեսեինք ամերիկացի հոգեբան Ռոբերտ Ստերնբերգի (1949) եռաբաղադրիչ տեսությունը, որը հիմնված է երեք տարրերի՝ մտերմության, կրքի և պարտականության սերտաձած փոխհարաբերության վրա: Այս տեսության համաձայն՝ մտերմությունը համամասնակցության, միության և կապվածության խառնուրդ է, իսկ կիրքը՝ սիրահարվածության և սեռական գրավչության համաձուլվածք: Ինչ վերաբերում է երրորդ՝ պարտականության բաղադրիչին, ապա այն մոտակա ժամանակի տեսանկյունից ենթադրում է սիրող զույգերի միմյանց հետ փոխհարաբերությունները շարունակելու ընտրություն, իսկ հեռահար նպատակով՝ միասնական ձեռքբերումներ և ապագայի վերաբերյալ համատեղ նախագծեր. «Որևէ անհատի սիրո ուժգնությունը,- գրում է Ռ. Ստերնբերգը,- կախված է այս երեք բաղադրիչների բացարձակ հզորությունից, իսկ որևէ անհատի ստեղծած հարաբերությունների տեսակը՝ միմյանց հանդեպ դրսևորած զգացմունքի ուժգնությունից»¹⁰:

⁷ Նույն տեղում, էջ 253:

⁸ Նույն տեղում:

⁹ **Բուլգակով Մ. Ա.**, Վարպետը և Մարգարիտան. թատերական վեպ, էջ 409:

¹⁰ **Sternberg, Robert** «A Triangular Theory of Love», in H. T. Reis/C. E. Rusbult eds., *Close Relationships* (2004) p. 258

Համաձայն հոգեբանի եռաբաղադրիչ տեսության՝ փոխհարաբերությունների կայուն և երկարատև զարգացման համար վերոհիշյալ տարրերի փոխկապակցվածության ցայտուն դրսևորումը խիստ անհրաժեշտ է, քանի որ դրանցից սոսկ մեկի վրա հիմնված հարաբերությունները գոյատևելու ավելի քիչ հնարավորություն ունեն։ Իսկ բուլգակովյան հերոսուհու ընտանեկան կյանքի պատկերներից ակնհայտորեն երևում է սոսկ պարտականության իրականացումը, որը և պայմանավորում է այդ ամուսնական զույգի անկայուն հարաբերություններն ու նպաստում մեկ այլ անձի՝ Վարպետի երևան գալուն։

Ռ. Ստերնբերգը կատարում է նաև սիրո հայեցակարգի յուրատեսակ դասակարգում, որն ընդգրկում է այնպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են սիրահարվածությունը, ընկերական, ռոմանտիկ սերը, ինչպես նաև այդ զգացմունքի՝ ճակատագրական և բացառիկ ու կատարյալ կոչվող տարատեսակները։ Ռ. Ստերնբերգն անգամ ներկայացնում է դատարկ կամ սնամեջ սիրո գաղափարը, որին բնորոշ է պարտականությունների սոսկ ավանդական դարձած կատարումը, բայց բացակայում են զգացմունքն ու կիրքը։ Այդպիսին է, անշուշտ, Բուլգակովի կերտած Մարգարիտայի ընտանեկան կյանքն իր ամուսնու հետ, որն ի վերջո խորտակվում է, ինչպես այն ամենը, ինչը սոսկ երևութական է։

Ինչ վերաբերում է Մարգարիտայի՝ Վարպետի հանդեպ տածած սիրուն, ապա այն, անշուշտ, ճակատագրական է, քանի որ հիմնված է ամենակույ կրքի վրա և իրականացման ճանապարհին միջոցների միջև որևէ խտրություն չի ճանաչում (սատանայի հետ կնքած հանցավոր համաձայնությունը)։ Սակայն, մյուս կողմից, այն նաև կատարյալ է, քանի որ Մարգարիտայի և Վարպետի սերը վերածվում է հավերժության, երբ վեպի ավարտին Հիսուսի ուղարկված պատվիրակը՝ Ղևի Մատթեոսը, երկնային հրամանն է փոխանցում Վոլանդին՝ իր հետ տանել Մարգարիտային, բայց նրան չբաժանել իր սիրած էակից։ Այսինքն՝ երկնային նախախնամության տեսանկյունից Մարգարիտայի և Վարպետի սերը հանցավոր է, ուստի վերին արքայության դռները փակ են նրանց առաջ, և նրանք կարող են հայտնվել միայն դժոխքում։ Դրա վառ ապացույցն է նաև այն, որ այս երկու սիրահարներին միմյանց հետ միավորում է սատանայի հովանավորությունը, և իրենց վերջին ճամփորդությունը ևս նրանք կատարում են նույն սատանայի՝ Վոլանդի ու վերջինիս շքախմբի ուղեկցությամբ։ Այս սերը, սակայն, նաև ընդունելի է, քանի որ հանուն դրա սիրահար զույգը պատրաստ է հաղթահարել ցանկացած խոչընդոտ, անգամ հակառակ գնալ համայն աշխարհին, ոտնահարել ավանդական ընդունված մոտեցումներն ու հասնել երանության։ Հետևաբար մահն ի գործու չէ բաժանել նրանց։ Այսինքն՝ նրանք հասել են Ստերնբերգի մատնանշած

կատարյալ սիրուն, որը, ցավոք, ինչպես հոգեբանն է նշում, չի կարող լինել հավերժական. արձակագրի մտահղացմամբ՝ այն կարող է շարունակվել միայն հանդերձյալ աշխարհում:

Այսպիսով, Մ. Բուլգակովի «Վարպետը և Մարգարիտան» վեպում տեղ գտած սիրո թեմայի քննությունից պարզ է դառնում, որ այս հավերժական խնդիրը չունի և չի կարող ունենալ սպառիչ մեկնություն, մշտական բուռն դրսևորումներ (այս առումով ուշագրավ է Վարպետը, որը սիրահարված է Մարգարիտային, բայց թվում է անհաղորդ իրենց սիրուն սպասվող հետագա ճակատագրի հանդեպ), չի ճանաչում սահմաններ և կարող է միաձուլվել թույլատրելին ու անթույլատրելին (սատանայի՝ Վոլանդի ջանադիր հավաստիացումները Հիսուսի իրական գոյության մասին): Ուստի, ինչպես իրավացիորեն նշում է իռացիոնալիզմի հայտնի ջատագով գերմանացի փիլիսոփա Արթուր Շոպենհաուերը (1788-1860), «սերը հաճախ հակասության մեջ է մտնում նույնիսկ անձի անհատականության հետ»¹¹:

Հ. Ա. Շարության

**Սիրո բուլգակովյան մեկնաբանումը հոգեվերլուծության
հայեցակարգից
Ամփոփում**

Հոդվածը նվիրված է ռուս նշանավոր գրող Միխայիլ Բուլգակովի «Վարպետը և Մարգարիտան» վեպում կարևոր տեղ զբաղեցնող սիրո զգացմունքի հեղինակային մեկնաբանություններին, որոնք քննվում են հոգեվերլուծական զանազան տեսությունների հայեցակարգերից: Մասնավորապես ընդգծվում է, որ խնդրո առարկա վեպը, վերլուծության ենթարկվելով այդ տեսանկյունից (Զ. Ֆրոյդ, Կ. Յունգ, Ռ. Ստերնբերգ), բացահայտում է սիրո ընկալման ենթաշերտերն ու հավաստում վերոհիշյալ հոգեվերլուծական հայեցակարգերին սիրո բուլգակովյան մեկնաբանության համապատասխանությունը: Այդ տեսակետից հատկապես քննարկվել են վեպի գլխավոր հերոսուհու ճակատագրական սիրո ենթաշերտը՝ իբրև սկզբունք ընտրելով ամերիկացի հոգեբան Ռոբերտ Ստերնբերգի եռաբաղադրիչ տեսությունը, որը հիմնված է հիմնականում երեք տարրերի՝ մտերմության, կրքի և պարտականության սերտաձած փոխհարաբերությունների վրա:

¹¹ Ст'ю Шопенгауэр А , Метафизика половой любви, Избранные произведения. М., 1992, էջ 576:

А. А. Шарурян

Психоаналитическая концепция булгаковской интерпретации любви

Резюме

Статья посвящена авторским интерпретациям чувства любви, занимающим важное место в романе «Мастер и Маргарита» известного русского писателя Михаила Булгакова, анализируемым в свете разных психоаналитических концепций. В частности, отмечается, что анализ романа с указанной точки зрения (З. Фрейд, К. Юнг, Р. Стернберг) позволяет раскрыть скрытые слои восприятия любви и свидетельствует о соответствии булгаковского восприятия любви вышеотмеченной психоаналитической концепции. С этой точки зрения с позиций трехкомпонентной теории американского психолога Роберта Стернберга, основанной на тесной взаимосвязи трех составляющих – близости, страсти и обязанности, особому анализу подвергается скрытый слой роковой любви главной героини романа.

H. A. Sharuryan

Bulgakov's Interpretation of Love from the Concept of Psychoanalysis

Summary

The article is devoted to the author's interpretations of the sense of love that has essential part in the novel "The Master and Margarita" by the famous Russian writer Mikhail Bulgakov that are studied from the perspective of concept of various psychoanalytical theories. It particularly underlines that the novel under consideration analyzed from this perspective (Z. Freud, K. Jung, R. Sternberg) reveals the sublayers of love's perception and justifies the corresponds of Bulgakov's interpretation of this feeling to the above mentioned psychoanalytical concepts. From that standpoint the sublayers of the main heroine's fatal love are discussed by the principal of the American psychologist Robert Sternberg's triangular theory which is mainly based on the close interrelation of three components, i.e. intimacy, passion and commitment.